

Rokopisi in literarni začetki Ivana Hribarja v Dramatičnem društvu v Ljubljani

Milena Mileva Blažič

Življenjepis

Ivan Hribar (Trzin, 19. september 1851–Ljubljana, 18. april 1941) je v slovenski javnosti znan kot dolgoletni ljubljanski župan (1896–1910). Ljudsko šolo (trivialko) je začel obiskovati v Mengšu leta 1859/60 in zaradi izjemne nadarjenosti šolanje nadaljeval na ljubljanski normalki (1860/61–1862/63). Leta 1863 se je vpisal na ljubljansko nižjo gimnazijo. Zaradi naprednosti je formalno šolanje končal v šestem razredu gimnazije. Kasneje je v Ljubljani stanoval na Študentovski ulici pri gospodinji v Peharčevi hiši pod grajskim hribom. Življenje in delo Ivana Hribarja je v obsežni monografiji *Ivan Hribar: »jediní resnični radikalec slovenski«* zajel Igor Grdina, ki je napisal tudi scenarij za dokumentarni film z naslovom *Ivan Hribar: župan za vse čase*.

Na rokopisnem oddelku Narodne in univerzitetne knjižnice (v nadaljevanju NUK) hranijo obsežen Hribarjev (literarni) arhiv, ki ga sestavlja deset kategorij. Prvi del obsega osebne dokumente: avtobiografijo (dve enoti), častna članstva (pet enot), dokumente o premoženju (69 enot), službovanju in javnem delovanju (11 enot), sodnih procesih ipd. (124 enot) ter razne druge dokumente (28). Drugi del arhiva je literarni arhiv, ki obsega naslednje enote: poezija (3 enote), proza (26 enot),¹ fragment neugotovljene povesti (ena enota), prevode v slovenščino in iz nje (38 enot), govore, članke ipd. (deset enot), dnevniške zapiske (dve enoti) in razne krajše zapiske (devet enot). Tudi druge arhivske enote so zanimive za raziskovanje, vsebujejo pa pisma (35 naslovnikov) in obsežno korespondenco (okrog 700 naslovnikov, več kot 2000 pisem) in drugo gradivo.

Ivan Hribar je začel objavljati leta 1867 v periodičnem tisku, in sicer v časopisih *Domovina*, *Učiteljski tovariš* in *Zgodnja Danica*. Pod psevdonimom Bogomil Trzinski je Hribar v časopisu *Učiteljski tovariš* objavil članek »Govor« in leta 1868 napisal libreto za opero *Kralj Matijaž: izvorni libreto v enem dejanju* (36 str.), ki ga hrani Slovenski

¹ V katalogu je v enoti »Proza« navedeno »proza (26)«, kar pomeni 26 zvezkov rokopisnega romana *Gospod Izidor Fučec: srednjeveška povest naših dni*, ki ga je pisal v letih 1916–29.

Zahvala: Zahvaljujem se mag. Marijanu Rupertu, vodji Zbirke rokopisov, redkih in starih tiskov v Narodni in univerzitetni knjižnici, ki me je seznanil z rokopisnim romanom in mi omogočil njegovo raziskovanje.

gledališki inštitut.² S Filipom Haderlapom je v pesniški zbirki *Brstje* (1872) objavil dvanajst pesmi.³ Tudi v začetnih literarnih enotah se motivno-tematsko navezuje na motive iz Prešerna, slovenstvo, slovanstvo in nacionalni simbol – zastavo, saj je tudi sam zapisal:

Ko sem – še mlad dijaček – takorekoč požiral Prešernove poezije, napravile so name najmogočnejši vtis vrstice iz uvoda h Krstu pri Savici.

'Največ sveta otrokom sliši Slave.

Tje bomo našli pot, kjer nje sinovi

Si prosto vol'jo vero in postave.'

(Hribar, *Moji spomini I* 321)

V Hribarjevi literarni mapi so pesmi (*Na slovenskem Parnasu, Njega ni*), prevodi⁴ iz francoščine (La Fontainove basni), italijanščine (npr. Boccaccio) in ruščine (Puškin: *Bronasti jezdec, Obrekovalcem Rusije, Tri dehteče gredice iz pesniškega vrta Aleksandra Sergejeviča Puškina*), dnevniški zapiski (*Pripomnje*, 1910, 1917) in razni krajši zapisi, npr. *Fragment neugotovljene povesti* (1917), ki vsebuje 15 tipkopijskih strani in je uvod v znanstvenofantastično prozo. Najobsežnejša mapa nosi naslov »Proza«, v njej je roman v nadaljevanjih v 26 zvezkih. Hribar je skrbno zapisoval datume, naslove, podnaslove, vnašal popravke, se samocenzuriral (celo izrezal nekaj strani), saj so popravki mestoma neberljivi.

Hribarjevi literarni začetki, posebej libreto o Kralju Matjažu in poznejši rokopisni roman, so se porajali v družbenopolitičnem času, ko je bilo slovenstvo pojmovano predvsem v razmerju do slovanskih narodov in v kontekstu germanske kulture. V libretu so tudi osrednji dramski liki, t. i. (Kralj) Matjaževi poslanci v slovanske dežele, poimenovani slovansko – po deželah, npr. Bugarin, Čeh, Hrvatovič, Poljakovski, Rusov in Srbić. V rokopisnem romanu *Gospod Izidor Fučec: srednjeveška povest naših dni* z naklonjenostjo obravnava temo slovanstva, negativno pa germansko kulturo, Dunaj

2 V nadaljevanju je v razpravi uporabljena modernizirana oblika zapisa Kralj Matjaž.

3 *Izgubljeni sin, Jaka Življenjasit, Peter Pavlovič Rožanec Kozlovski, Pismo Kijijana Koščaka, Vihar, O Tomšičejev smrti, Goratan, Sonet, Prihodnosti obzor, Pri slovesu, Ilja in Maščevanje* štokljke.

4 Na rokopisnem oddelku NUK v Hribarjevi mapi s signaturo Ms 1411 je tudi mapa z njegovimi prevodi. Prevod iz slovenščine v francoščino (proza): Josip C. Oblak: *Parmi les frères bosniacs*. V zvezku so prevodi v francoščino s Hribarjevo oznako VI. Prevodi iz francoščine (proza in dramatika): Prevedeni avtorji: Paul Bourget, François Coppée, Comte d' Hérisson, Alphonse Daudet, Émile Erckmann in Alexandre Chatrian, Gustave Flaubert, Eugénie Foa, François H., Ludovic Halévy, Savinien Lapointe, Guy de Maupassant, Molière, Victorien Sardou, Émile Souvestre, André Theuriet, Émile Zola (31). Kot zanimivost je treba omeniti, da je leta 1917 Hribar objavil tudi La Fontainove basni v treh zvezkih, s predgovorom. Prvo knjigo je objavil leta 1917, drugi dve pa 1931. Hribar je prevedel 245 basni. Dragoceno je splošno kazalo s Hribarjevo pripombo, od kod je La Fontaine zajemal snov (Ezop, Feder, Abstemij, Horac, Bidpaj, Teokrit, Diogen iz Laercija idr.). Kratke opombe, podrobne opombe in celotni prevod pričajo o Hribarjevem posebnem odnosu do literature. Prevodi iz italijanščine (proza): F. Dall'Ongaro: *Spisi* (4), Amelia Rosselli: *Nevedno ljudstvo, Barbieri Attilio: Spisi* (5), Giovanni Boccaccio: *Il Decamerone* (3). Prevodi iz ruščine (proza): A. I. Maksimov: *Pohajkovelec*, Aleksander Sergejevič Puškin: *Bahčisarajski vodnjak* (2 + 2 prilogi: korespondenca s Tineto Debeljakom, 1940. Leta 1942 je bila objavljena *Bahčisarajski vodomet: pesniška povest* z ilustracijami Bare Remec in uvodom Tineta Debeljaka (tiskar V. Remec).

in uporabo nemščine. Ivan Hribar se je v svojih rokopisnih delih skladno s časom, v katerem je živel, zavzemal za uveljavitev slovenske besede v javnem prostoru, Dramatičnem društvu v Ljubljani in na gledališkem odru. Tudi v rokopisnem literarnem arhivu (libreto, pesmi, roman) je to stalnica njegovega zasebnega literarnega in javnega političnega življenja.

Prve objave

V prvem delu *Mojih spominov* Hribar avtobiografsko piše o svojih prvih objavah in spodbudah trnovskega kaplana Luke Jerana. Prevajal je za Zgodnjo Danico (1867). Potem je začel »zlagati izvirne pesmice« (Hribar, *Moji spomini I* 36) za Učiteljskega tovariša (1867). Poleg gimnazijskih profesorjev so bili zanj pomembni tudi literarni stiki, med katerimi izstopa prijateljevanje z Janezom Trdino (1867, 1868), s katerim sta ostala prijatelja do smrti. Objavljal je tudi v Jadranski zarji, in sicer podlistke z naslovom »Nefrankirani listi«. Omenja tudi profesorja nemščine, patra Stanislava Škrabca, za katerega pravi: »Obžalovali smo le, da je podučeval nemški jezik in ne slovenskega mesto dolgočasnega in malopodkovanega patra Bogomirja Hlebca. [...] Mož mi je ostal vedno v ugodnem spominu in – kakor sem kasneje videl, ko sem ga obiskoval na Kostanjevici – se me je spominjal tudi on rad« (Hribar, *Moji spomini I* 46).

Hribar omenja tudi svoje slovenske šolske naloge in citira zaključek svoje petošolske naloge, v kateri so nakazane motivno-tematske stalnice: Slovenci, Slovani, Slava.

Podajmo si torej vsi Slavjani roke in prisezimo stati vsi za jednega, jeden za vse, da bo naše delo dober uspeh imelo, da procvete naša narodnost, naša omika, naša moč. Složno bratje, hajd junaci – – (Hribar, *Moji spomini I* 47)

»Slovensko Dramatično Društvo«

Dramatično društvo v Ljubljani, ki je le eno izmed dramatičnih društev na Slovenskem, je bilo ustanovljeno 24. aprila 1867. Društvo je organizirala skupina intelektualcev, ljubiteljev gledališča, in je prirejalo gledališke igre v slovenščini, kar se je ujemalo z vseslovenskimi prizadevanji za slovenščino namesto nemščine, saj je bilo tedanje slovensko ozemlje del avstro-ogrske monarhije (1848–1918). Ustanavljanje dramatičnih društev, posebej Dramatičnega društva v Ljubljani, je bilo osnova za kasnejšo institucionalizacijo in profesionalizacijo poklicnih gledališč. V monografiji z naslovom *Začetki in dosežki slovenskega gledališča moderne dobe: ob 150-letnici ustanovitve Dramatičnega društva v Ljubljani* (2017) Štefan Vevar v poglavju »Mejniki v razvoju Dramatičnega društva v Ljubljani (1867–1918)« piše o dramsko-gledaliških

dejavnostih, ki so imele pomembno vlogo pri razvoju literarnega in kulturnega življenja na Slovenskem (prim. tudi Perenič 365). Tudi razstava *Béseda dá besedo in igro: 150 let Dramatičnega društva v Ljubljani* nazorno prikaže vpliv Dramatičnega društva na slovensko gledališče in kulturo.

V *Mojih spominih I–IV* Hribar pogosto omenja sodelovanje v Dramatičnem društvu. Piše, da se je udeleževal vseh prireditev narodnih društev in da ni bil delaven le v Ljubljani, ampak po vsej Sloveniji.

V *Mojih spominih I* v poglavju »Slovensko Dramatično Društvo« Hribar piše o »užitkih«, ki jih je imel v Pragi, ko je zvečer, ob nedeljah in praznikih, obiskoval »Narodno gledališče«.

Ko sem prišel v Ljubljano, pristopil sem takoj k 'Dramatičnemu društvu' in sem kmalu nato bil izvoljen v odbor ter v kratkem tudi za podpredsednika društva, dočim je predsednik bil Ivan Murnik, blagajnik pa dr. Josip Stare. Odborove seje nisem menda nobene izpustil in pri marsikateri seji sem vplival odločilno. Tista leta je v pisarni banke 'Slavije' služil I g n a c i j B o r š t n i k, doma iz meni sosedne hiše v Cerkljah. Spoznal sem njegov igralski talent iz privatnih nastopov po gostilnicah v družbi uradnikov banke 'Slavije'. Prepričan, da se brez strokovno podgotovljenega vodje predstave 'Dramatičnega društva' ne dajo povzdigniti na višjo stopinjo, izposloval sem mu v odboru 'Dramatičnega društva' podporo, da se je podal na Dunaj v dramatično šolo v ta namen, da po končanih študijah prevzame vodstvo predstav. Ko se je vrnil z Dunaja, bil je angaževan pri 'Dramatičnem društvu', kasneje pa pri slovenskem gledališču ter je brez dvojbe še danes najboljši slovenski gledališki umetnik. (Hribar, *Moji spomini I* 80–1)

Hribar v prvi knjigi spominov v poglavju »Slovensko gledališče« (317–18) poleg višje deklishe šole omenja pomen slovenskega gledališča za »narodno odgojo« (prav tam 317). Zapisal je, da se zaveda pomena slovenskega gledališča.

Poleg višje deklishe šole zdelo se mi je za narodno odgojo važno tudi gledališče. Saj sem vedel, da mora na naše ljudi obiskovanje nemških gledaliških predstav v tem smislu demoralizujoče vplivati, da se v njihovih očeh še povzdigne že brez tega tako velika veljava nemškega jezika, kar mora naravno imeti za posledek zmanjšanje veljave slovenskega. Zlati pri ženskah sem se bal tega učinka. (Hribar, *Moji spomini I* 317–18)

Hribar kritizira tudi dr. Šušteršiča in njegov negativni odnos do slovenskih gledaliških predstav ter to, da se kljub svoji visoki inteligentnosti in izobrazbi ne zaveda, »da je razvoj naše dramske literature brez stalnega [slovenskega] gledališča nemogoč [...]« (prav tam 318). Kritiziral je še Šušteršičev zapis, da gledališče »za večno izveličanje ni potrebno«, in navaja besede frančiškanskega župnika v Pragi: »Saj čevlji tudi niso potrebni za večno izveličanje, pa jih vendar nosimo« (prav tam 318).

Kot član odbora Dramatičnega društva je Hribar poskušal pomagati s predlogi, kasneje pa je kot župan v svoj program sprejel tudi »razvoj naše dramske umetnosti« (prav tam 318) v smislu večje mestne podpore (26.000 kron) zaradi ukinjene deželne podpore. Za gledališko vodstvo je predlagal Frana Govekarja zaradi splošne izobrazbe in »umetniške dovtetnosti«.

V četrti knjigi *Mojih spominov* zapiše, da je dvanajstletna mestna podpora v višini 26.000 kron omogočala slovenske predstave v gledališču, ki bi sicer izvajalo le nemške.

In vendar je ta podpora celih dvanajst let omogočala slovenske predstave v gledališču, katero bi bilo sicer imelo samo nemške predstave. Kaj bi to bilo v tedanjih političnih razmerah pomenilo, mora biti vsakemu političnemu otroku jasno. Da so poleg tega slovenske predstave bile neprecenljive vrednosti v dobi, ko smo se borili za zagospodovanje našega jezika v vsem našem življenju in smo se prizadevali polagoma priti tako daleč, da gledališče popolnoma spravimo v svoje roke, moral bo priznati vsak razsoden človek. (Hribar, *Moji spomini IV* 18)

Libreto *Kralj Matjaž*, 1868

Pod psevdonimom Bogomil Trzinski je Hribar objavil dve besedili, članek »Govor« in libreto *Kralj Matjaž*. Prvega v Učiteljskem tovarišu leta 1867. V njem mladi Hribar razmišlja, da je »govor pomoč nebeškega do srečnega življenja«. France Koblar omenja, da je Ivan Hribar napisal libreto za opero *Kralj Matjaž* tudi pod psevdonimom Bogomil Trzinski (*Slovenska* 76). Hribar psevdonim omenja v *Mojih spominih*: pravi, da je Andreju Praprotniku nesel pesem *Domovini* za objavo v Učiteljskem tovarišu, kjer je objavljena pod psevdonimom Trzinski (*Moji spomini I* 37).

Igor Grdina v monografiji *Ivan Hribar: »jediní resnični radikalec slovenski«* iz leta 2010 psevdonim Trzinski razlaga s pojasnilom, da je bil Hribar rojen v Trzinu oz. je bil prebivalec Trzina, rojen v hiši »pri Boldinčkovih« (11).

Rokopis, 36 strani, hrani Slovenski gledališki inštitut pod signaturo Dramatičnega društva v Ljubljani, ki jo omenja Koblar. Ta pravi, da je pisatelj leta 1871 libreto *Kralj Matjaž* dvakrat izdal v samozaložbi v Gradcu (Koblar 234). Besedilo je napisano v verzni obliki z rimami, nekaj je tudi proznih odstavkov.

Na začetku je seznam štirinajstih dramskih oseb: Kralj Matjaž, Svetovid (Matjažev stražnik); potem so Matjaževi poslanci v slovanskih deželah: Čeh, Poljakovski, Hrvatovič, Srbić, Bugarin, Rusov in Ostrovski (Slovenec) ter edina ženska dramska oseba Bogomira (Matjaževa soproga) in pevec. Hribar je spremenil Alenčico, ženo

Kralja Matjaža v ljudskem slovstvu, v soprogo Bogomiro, kar se intertekstualno nanaša na Prešernovo Bogomilo iz *Krsta pri Savici*. Hribarjev *Kralj Matjaž* ohranja intertekstualno povezanost z ljudskim slovstvom in arhetipom kralja Salomona, ker je zelo pameten, preudaren oziroma moder. V skladu z ljudskim izročilom je omenjena tudi lipa kot simbol »kozmičnega drevesa« (Kropej Telban, *Od ajda* 262).

Sledijo množinske književne ali stranske dramske osebe, in sicer: pevci, vojaki in sluge. Osnovna značilnost besedila je, da napoveduje motivno-tematsko stalnico oz. Hribarjevo stalno temo: njegovo »ljubezen« do Slovencev in Slovanov.

Kratek povzetek vsebine: Enodejanka v dramski obliki pripoveduje o Kralju Matjažu, ki sedi pri mizi. Hribarjeva podoba Kralja Matjaža: »[S]edi pri [kamniti] mizi i[n] spi,« se sklada s podobo iz ljudskega izročila: »Kot ima kralj Matjaž v skalni votlini brado trikrat ovito okoli kamnite mize [...]« (Kropej Telban, *Od ajda* 59). Takrat pride njegov stražnik Svetovid in ga poskuša zbuditi zaradi prebujanja Slovanov (Srbov, Slovencev, Hrvatov, potem Čehov, Poljakov, Rusov in Bolgarov), ki se borijo »proti vragom«. Začetni del besedila rahlo spominja na začetek Prešernove romance o Turjaški Rozamundi in na pogovor pri kamniti mizi pod hrastom. V vsem besedilu je zaznati intertekstualne povezave s sklicevanjem na Prešerna (citat ali variacija naslova; citat imena osebe /Bogomila, Ostrovrhar/, motiva, prizorišča;⁵ aluzija na kraj ali motiv;⁶ citat iz predloge, z navedbo vira ali brez nje) (prim. Juvan, *Intertekstualnost* 249). Intertekstualno sklicevanje na Prešerna je ena izmed stalnic v Hribarjevem življenju. Svetovid je zbudil Kralja Matjaža, h kateremu hodijo Slovani, »bratje slavjanske krvi«.

Zanimiva je vloga, ki jo ima pevec z liro v libretu, podobno kot »pevec razglašene slave« pri Prešernu. Didaskalija se glasi: »Med govorom pride pevec z liro v roci, obraz mu je s črnim zastorom pregrnjen in po sobi gredé gleda na nasprotno stran; slišavši pa, kralja govoriti odgrne si obraz in vbere strune« (*Kralj Matijaž* 6). Pevec z liro v roki ima podobno vlogo kot zbor v antični tragediji, ker tolmači dejanja, čeprav v besedilu nastopajo tako pevci kot tudi zbor. V ozadju se sliši pesem *Hej, Slovani*. Sledi zdravica, ki se prav tako intertekstualno nanaša na Prešernovo *Zdravljico* (»Naj živi kralj Matijaž ..., Naj živi hrabri junak ...«). Sledi zaplet, ker Kralj Matjaž naroči Svetovidu, naj pošlje poslanca – vsakega v svojo deželo –, da poizvedo o stanju slovenskih plemen v tej deželi, »so li srečni in ali jim še sije solnce slobode«. Čez čas pridejo predstavniki slovanskih narodov, najprej Čeh. Za mladega Hribarja je zanimivo, da se kot sedemnajstletnik sprašuje, tudi

5 Prim. F. Prešeren: *Sonetni venec* (»ker s Parnasa so očetne / dežele«; kar raste rož na mladem nam Parnasi«; s Parnasa mojga rožice prič'joče«) in I. Hribar: *Na slovenskem Parnasu*.

6 Prim. F. Prešeren: *Turjaška Rozamunda* (»pevec razglašene slave; / prošén strune ubere, poje«), libretto I. Hribarja: »pevec z liro v roci«. F. Prešeren: *Krst pri Savici* – I. Hribar: *Poslovilno pismo*, verzi iz Prešernovega *Krsta pri Savici* (1941) (Melik 653) (podčrtala M. M. Blažič).

v pričujoči pesnitvi, o narodni zavesti, npr. pri Čehih. Presenetljiv je naslednji poslanec z imenom Poljakovski, ki reče, da so Poljaki slovanski izdajalci. Kot paralelizem in stalnica se pri Hribarju pojavlja motiv izdajalstva med Slovani, ki ga je mogoče najti v tudi v njegovem poslovilnem pismu z dne 18. aprila 1941, v katerem izdajstvo pripisuje Hrvatom.

V nadaljevanju dogajanja v libretu *Kralj Matjaž* nastopi Hrvatovič, ki pravi, da njegovo ljudstvo ni več domoljubno. Bolgar z imenom Bugarin pravi, da se je njegovo trpeče ljudstvo začelo zavedati in zbudati. Naslednji predstavnik je Srbić, ki pravi, da je njegovo ljudstvo zelo napredovalo. Pozneje se Rusov in Matjaž pogovarjata v prozi. Prvi pravi, da mu napredek zavidajo vsi neslovanski narodi. Matjaž je prikazan kot kralj vseh Slovanov, ki čaka slovenskega predstavnika Ostrovrharja, ki predstavlja majhen narod ali »narodič«. Zaplet sproži Poljakovski, ki naredi samomor, zato Kralj Matjaž predlaga, naj ga pokopljejo pod široko lipo. Ostrovrhar končno pride in poroča Kralju Matjažu o gibanju Slovencev oz. o dveh taborih, o prvemu v Ljutomeru, kjer se je zbralo 7000 ljudi, in o drugem v Žalcu, kjer se je 15.000 Slovencev zbralo za enotno slovensko »kronovino«. Sledi zanimiv prozni odlomek, kjer Kralj Matjaž reče:

Vesel sem, neizrečeno vesel, da vsaj slovenski narod, ljubljenec mojega srca, ni izgubljen. Bratje veselite se sedaj z menoj in bodite vesele volje. Pozabite, kar ste neveselega slišali in pijte z mano vred sladko slovensko vino, saj dolgo ne bomo tu čakali. Slava Slavjanom! (Poslanci trčijo in pijejo.)

Tri strani pred koncem, na vrhuncu dramaturškega dogajanja in nazdravljanja, vstopi Bogomira, kar je tudi intertekstualna aluzija na Prešernov *Krst pri Savici*, ravno tako kot Hribarjev psevdonim (Bogomil).

Težko pričakuje
rod naš odrešenja,
krepko otresuje
verige trpljenja.

Zanimivo je, da so zadnje štiri štirivrstičnice, ki so neke vrste povzetek dogajanja, dane Bogomiri. Zaključek ali rezime je Matjažev, ki v prisposodbi razcvetele jablane vidi prihodnost slovanstva. V libretu je nakazana še ena podrobnost, in sicer:

Kralj Matijaž je vstal i se hoče hlabro biti za slovansko reč. (Vzame trobojno zastavo, odpre vrata i dela z njo razna znamenja. Zdajci se čujejo rogovi od vseh strani, vojaki pojo »Kaj bliska se v jasnem« itd. Drugi »Hej, Slovani«. Čujejo se slavaklici in »živi Kralj Matijaž!«)

V besedilu je omenjen simbol tribarvne zastave, in to že leta 1868. Pretresljivo dejstvo je, da je Hribar 18. aprila 1941 storil samomor simbolično zavrt v zastavo. Besedilo, četudi enodejanka, sledi dramaturgiji, kjer ima zbor vlogo rezonerja dogajanja, ki ga »tolmači, hvali ali graja« (Kralj, *Dramaturški* 61).

Na spletni strani Slovenskega gledališkega inštituta sta objavljena faksimile in prepis ocene Frana Levstika (dve strani), ki je bil predsednik komisije Dramatičnega društva v Ljubljani in je leta 1868 zapisal:

Misel ni slaba, igro takega zapopadka pisati, a izpeljava iznenada. Ima nekatere momente dobre, a večina njih je skoraj smešna, vsaj pa neprimerna resnobi situacije. Jezik ne nar bolji, verzi premalo izpiljeni, rime grozovite. Ni dosti da se le piše in piše slovenski, treba dobro pregledovati take dela in popravljati jih. Mislim da ni sramota v tem smislu poznavati nam slavnejše pesnike vsih narodov, ki niso mogli dosti svoje predobre dele predelavati. Heine, Hugo in drugi.

Hribar je pisal različne literarne zvrsti (dramatiko, pesmi in prozo), dnevnik (*Dnevne pripomnje*, 1917) in imel je obsežno korespondenco (več kot 2000 pisem in okrog 700 naslovnikov). Prve pesmi je objavil v zbirki *Brstje* leta 1872, vendar njegov pisni arhiv še čaka na obravnavo.

Rokopisni roman *Gospod Izidor Fučec: srednjeveška povest naših dni*, 1916–29

V libretu *Kralj Matjaž* sta vodilna motiva slovenstva in slovanstva le nakazana, v rokopisnem romanu z naslovom *Gospod Izidor Fučec: srednjeveška povest naših dni* pa že močneje prisotna, kar kaže na bistvene značilnosti Hribarjevega literarnega pisanja – politični program s pričevanjsko vrednostjo. Rokopisni roman predstavlja zgodovino Slovenije z začetkom v Habsburški monarhiji, osrednji del se dogaja v Avstro-Ogrski, konec pa ob razglasitvi Kraljevine SHS, ko literarni lik Izidor Fučec izza okna spremlja dogajanje in izobešanje zastave na balkonu takratnega Deželnega dvorca⁷ (29. oktober 1918). Rokopisni roman obsega 26 zvezkov, 4290 rokopisnih strani, prepis pa 970 strani v pisavi Times New Roman, medvrstični razmik 1,5. Hribar je 26 zvezkov pisal s tintnim svinčnikom, ki je vseboval vijoličasto barvilo. Roman je začel pisati 9. junija 1916, ko je bil zaradi političnih razlogov v internaciji in pozneje konfinaciji v Šentjurju in Mozirju (1917). Hribar je 26 rokopisnih zvezkov pisal v treh časovnih obdobjih. Roman [rokopis in/ali tipkopis] je eno izmed najobsežnejših proznih besedil slovenske književnosti. Čeprav je že bil predmet raziskovanja (prim. Blažič, »Rokopisni«), ga bo treba postaviti tudi v kontekst Dramatičnega društva

⁷ Stavba današnje Univerze v Ljubljani.

v Ljubljani (1867) in libreta *Kralj Matjaž* (1868). Pri Hribarju se pojavljajo vodilni motivi, že nakazani v libretu *Kralj Matjaž* (1868), *Fragmentu neugotovljene povesti* (1915), romanu *Gospod Izidor Fučec* (1916–29) in poslovilnem pismu (18. aprila 1941). Hribarjeve motivno-tematske stalnice so izdajstvo, intertekstualnost s Prešernom, slovanstvo, slovenstvo in simbol zastave. Vendar je v *Fragmentu* (1915) in poslovilnem pismu (1941), četudi je med njima časovna razlika, nova Hribarjeva motivno-tematska značilnost – vesoljstvo (prim. Blažič, »Ivan«).

Fragment neugotovljene povesti, 1915

Hribar je v delno ohranjenem tipkopisu uporabil nove motive, ki so do polnega izraza prišli v ganljivem poslovilnem pismu iz leta 1941. To so vesoljstvo kot neskončni prostor, človek kot neizrekljivo majhen delec in duša kot neumrljivo bistvo. O teh motivih je pisal v *Fragmentu neugotovljene povesti*, ki se danes nahaja na 15 tipkopisnih straneh v Hribarjevi rokopisni mapi v NUK in motivno-tematsko vsebuje Hribarjeve stalnice pa tudi nov motiv – vesoljstvo (glej Kocijančič). NUK hrani le del *Fragmenta*, za katerega se domneva, da je začetek znanstvenofantastične pripovedi – mogoče je ohranjen v drugi provenienci, mogoče Hribar ni nadaljeval besedila, zato so odprte možnosti za različne interpretacije. V rokopisnem oddelku NUK so to delo označili kot *Fragment neugotovljene povesti*.⁸ Ohranjeni del je sestavljen iz treh poglavij: »Predgovor« (štiri strani), poglavje »O živem bitju, ki se je naučilo iznajdb« (osem strani) in poglavje »Od kože do nebotičnika« (tri strani). Ohranjeno besedilo je zastavljeno biblijsko (od začetka) in epsko, četudi je začetek skoraj pravljichen, npr. raba pomanjševalnic (angelčki, luknjice, zvezdice), metafore (»nebo [je] ljubek, moder zvončast steklen pokrov«).⁹

⁸ Znanstvenofantastično besedilo so v NUK poimenovali *Fragment neugotovljene povesti* (15 pretipkanih strani, pisava Times New Roman z medvrstičnim razmikom 1,5).

⁹ »S početka je bilo vse tako strašno enostavno.

Zemlja je bila središče vsemirja in nebo ljubek, moder zvončast steklen pokrov.

Po noči zvrtili so angelčki luknjice v ta pokrov, pa je na njem bilo tisoče zvezdic.

Toda nekega lepega dne dejal je nek pogumež, ki si je bil nekje za pol tolarja kupil otroški daljnogled: 'Pogledati moram vendar v kakšni zvezdi je to vse skupaj!' Tedaj pa se je dogodilo marsikaj zanimivega.

Pred vsem so ljudje naprosili sonce, naj pride v sredo vsemirja in da ostane ondi do konca svojih dni.

Nato pa je človeštvo odkrilo, da naš takoimenovani solnčni sestav niti ni začetek in konec vsega, temveč da je le prav majhno delce nečesa drugega, ki plava nekje v nekem neznatnem koti Rimske ceste.

To hipno odkritje napravilo je učenjakom matematiške fakultete veliko težave, kajti vse do tje so mislili, da morejo domnevne oddaljenosti zemlje do meseca, zemlje od sonca in planetov enega od drugega izražati prav lepo v metrih in kilometrih.

Ko pa je vsemirje naenkrat postalo nekaj čisto drugega ko ozadje lepe, v kaki orientalski knjigi popisane slike, ko so ljudje opazili, da je zvezd, ki so tako velike, da bi se vanje lahko stlačil ves naš solnčni sestav z ljudmi in živalmi in vso ostalo ropotijo vred, ne da bi to nebesna telesa kakorkoli motilo, ko so neskončne ničle mogli množiti s še neskončnejšimi trilijoni in kvadrilijoni, zdelo se jim je, da je prišel čas, da za svoje zvezdoslovne račune oskrbe novo merilo. V ta namen omisli so si vatele 92.000.000 milj, kar že celo za ljudi, ki imajo avtomobile in motorna kolesa, pomeni znamenito daljavo. Toda ko so ga hoteli pri zvezdoslovnih opazovanjih uporabljati, tudi to ni odgovarjalo pričakovanjem.

Toda lakota zvezdoglede po čedalje večjih oddaljenosti bila je tako nenasitna, da so nam kmalu mogli posreči z nekaterimi nebesnimi telesi, ki so bili od nas po 20.000 do 30.000 svetlobnih let oddaljeni. Sedaj je postala stvar zopet zamotana, in celo svetlobna leta začela so se nam nekaj smešna zdeli, ko so se učeni bratci poglobili v takozvane meglene madeže. One madeže na tihem nebu namreč, ki nas nekoliko spominjajo gotove vrste mikrobov, katere smo nekoč opazovali pod

V nadaljevanju *Fragmenta* Ivan Hribar omenja ključne pojme, in sicer svetlobno leto, Einsteina, življenje leta (anno Domini) 234.000.000, razvoj človeka in človeštva ipd. Slog pisanja je literaren, prispodobne so lirične: »Zemlja je bila središče vsemirja in nebo ljubek, moder zvončast steklen pokrov. Po noči zvrtili so angelčki luknjice v ta pokrov, pa je na njem bilo tisoče zvezdic.«

V *Fragmentu neugotovljene povesti* je nekaj besedilnih aluzij na glavno osebo ali junaka: »Glavna oseba te knjige ni cel junak in ne cel junak in ne nepridiprav, temveč navaden, pohleven sesalec, ki se od svojih prijateljev in sorodnikov v živalstvu le s tem razlikuje da se je učil uporabljati duševne darove, ki pri živali neporabljene dremljejo.«

Iz citatov¹⁰ je razvidno, da je Hribar imel velike načrte za povest in njeno morebitno postavitev na oder. Motivno-tematsko se *Fragment neugotovljene povesti* nanaša na Biblijo, neke vrste govor o genezi sveta, vendar ne z biblijskega afirmativnega zornega kota, ampak evolucijskega. Domnevam, da je Hribar po uvodu ter prvem in drugem poglavju v *Fragmentu neugotovljene povesti* načrtoval daljše besedilo, vendar je to hipoteza, ki temelji na besedilnih znakih in kratkih oznakah stvarnih podatkov, npr. Einstein, film, nebesna telesa, Rimska cesta, svetlobno leto, vsemirje, Zemlja ipd., kar je le snov za literarno besedilo.

Mi moderni ljudje, ki imamo v omari po kak ducat raznih oblek, od kožuha do tenke suknjice iz lista, zamislimo se pač težko nazaj v one čase, ko je bil pojem 'obleka' še čisto neznan, in se niti ni slutilo, da je kaj podobnega mogoče. Toda vsega na svetu mora se nekdo podstopiti prvi. Drugače to pač ne gre. Tako se je tudi glede tega našel nekdo, ki je šel prvi v površnici na izprehod, ravno tako kakor je nekdo 'prvi' začel letati in zoper drugi 'prvi' čul brezžično poročilo.

(*Fragment neugotovljene povesti* 14)

Fragment neugotovljene povesti ni datiran, vendar na osnovi papirja (večji format od A4), pisalnega stroja in modrega pisalnega traku, ki je skoraj enak pri datiranih pesmih *Na slovenskem Parnasu*, *Njega ni* in pri prevodu Puškinove pesmi *Obrekovalci Rusije* iz leta 1915, domnevam, da izvira iz leta 1915 ali vsaj iz tega časa.¹¹

drobnogledom. Kajti megleni madeži, ki so sami na sebi zopet znatna vsemirja, solnčni sestavi in Rimske ceste, bili so često po dva do tri milijone svetlobnih let od našega planetka oddaljeni. Vnovič je morala začeti čarovnija z bilijoni, trilijoni in kvadrilijoni, tako da se je celo profesorju Einsteinu, ki se vendar sicer ne da tako lahko ugnati, začelo vrteti v glavi.«

10 »Jasno rečeno je junak te povesti – moderna variacija starega temata 'homo sapiens'.

Ta junak je trdno odločen, da sam preiščem vse, da razišče vse dele vsemirja, da sledi vsakemu vprašanju stvarjenja v njegovem skrivnostnem smislu, da prodere v tajnosti stvarjenja brez obzira na kaj drugega, ko na sveto dolžnost, da išče vedno resnico, ono resnico, ki sloni na lastni raziskavi in izkušnji.

To nam daje možnost, da pripeljemo junaka te povesti na oder.

Junak te povesti je – vsaj v prvem dejanju – veliko bolj podoben aktivnim članom zoologičnih vrtov ...

Ta človek, pa je ravno on oni junak, okoli katerega se v naši povesti suče vse [...].«

11 Odlomek o *Fragmentu* je predelan del članka: Blažič, Milena. »Ivan Hribar in literatura.«

Poslovilno pismo Ivana Hribarja, 18. april 1941

V strokovni literaturi je pri Hribarju kot vzrok smrti zapisana beseda »samomor« (Grdina, *Ivan* 9). Splošno je znano dejstvo, da je Hribar samomor storil v visoki starosti 90 let po sestanku z italijansko upravo, ki mu je ponudila županski položaj v Ljubljani in ga vabila k sodelovanju. Hribar takšnega županovanja ni hotel sprejeti, ker bi s tem sprejel tudi okupacijo. Zavit v simbol državne zastave je skočil v Ljubljano oz. Grubarjev kanal na Kodeljevem (prav tam 119–20). Za seboj je pustil poslovilno pismo s Prešernovimi verzi iz *Krsta pri Savici*.

Le tujcem sreče svit poslej bo žaril,
 Ošabno bodejo nosili glave,
 V Sloveniji bo tujec gospodaril,
 Beseda tuja, tujčeve postave;
 Da neha me le-ta skeleti rana,
 Posnel Katona bodem Utičana.
 Saj:
 Manj strašna noč je v črne zemlje krili,
 Kot so pod svetlim soncem sužni dnovi.
 [nav. po Melik, *Ivan Hribar* 653]

Ljuba žena in Ti, nad vse draga mi Zlatica, odpustita mi. Udarec je prehud, omagal sem pod njim. Črno izdajstvo Hrvatov me je potrlo in strlo. Kako lepo in srečno smo živeli v Jugoslaviji skupaj! Rasla je naša moč in veljava, večal se je naš politični ugled in naša kultura. Tudi gospodarsko smo polagoma sicer, a stalno napredovali. Sedaj pa naenkrat tak nepopisen polom! In po izdajstvu! Genij Slovanstva še živi in trdno vero imam, da tega izdajstva ne bo pustil nekaznovanega. Moja visoka starost pa mi ne daje upanja, da se tega dočakam. Zato se strnem z Vesoljstvom, čegar neizrekljivo mal delec sem. Dragga moja Micika, vsa hvala Ti za Tvojo ljubezen in skrb, ki si jo z mano imela in za potrpežljivo prenašanje mojih slabosti! Ti, nad vse draga mi Zlatica, pa se me spominjaj v svojem mladem življenju kot bitja, katero ni imelo popolnejše ljubezni in zanosa, kot to, da je imelo tako, vse ljubezni vredno hčerko. Če Te kedaj o vročih poletnih dneh lahen vetriček jame hladiti in božati po mehkih, nedolžnih licih, misli si, da je morebiti ravno v tej sapici lagodno božanje moje z vesoljno svetovno dinamiko splinole duše. Vsa sreča in ves moj blagoslov bodi za vedno z vama in vsem mojim, iskreno ljubljanim, narodom! Živel Slovanstvo!« (nav. po Grdina, *Ivan* 81)

Poslovilno pismo ni namenjeno literarni analizi, vendar je zgovorno, ker se tudi v poslovilnem trenutku pojavljajo tri literarne stalnice v njegovem življenju: intertekstualnost s Prešernom, slovenstvo in simbol zastave, nakazane že v libretu enodejanke *Kralj Matjaž*, ki ga je poslal Dramatičnemu društvu v Ljubljani. V njem se mladi Hribar intertekstualno navezuje na Prešerna (npr. na *Turjaško Rozamundo*,

Zdravljico ...), tematizira slovenstvo in slovanstvo, enodejanka se zaključí s simbolom – slovensko zastavo. Hribar si je v času 1898–1910 zelo prizadeval za ustanovitev slovenske univerze (1918) in 15. februarja 1941 postal njen častni doktor. Ves njegov literarni in kulturni *credo* (vesoljstvo kot neskončen prostor, človek kot neizrekljivo majhen delec in duša kot neumrljivo bistvo) se zrcali v poslovilnem pismu rodoljuba (Oravec, »O vsebini« 221).

Zaključek

Literarni začetki Ivana Hribarja (1851–1941), bolj znanega kot dolgoletnega ljubljanskega župana (1896–1910), so bile objave v časopisju (*Domovina*, *Učiteljski tovariš*, *Zgodnja Danica*) leta 1867, vendar ima libreto *Kralj Matjaž* (1868) posebno mesto, ker vsebuje motive, značilne za avtorja, ki je dramo, poslano Dramatičnemu društvu v Ljubljani, podpisal s psevdonimom Bogomil Trzinski. Kasneje je objavil tudi pesmi (*Brstje*, 1872), prevode ipd. Njegovo najboljše delo, rokopisni roman *Gospoda Izidor Fučec: srednjeveška povest naših dni* (1916–29), v 26 zvezkih na rokopisnem oddelku NUK čaka na objavo. V epskem romanu, ki ima posebno pričevanjsko vrednost, se zrcalijo Habsburška monarhija, Avstro-Ogrska in začetki Kraljevine SHS. V njem se pojavljajo Hribarjevi vodilni motivi: izdajstvo, slovenstvo, slovanstvo in simbol zastave. V atipičnem *Fragmentu neugotovljene povesti* (1917) se pojavi motiv vesoljstva, ki ga Hribar dvakrat omeni tudi v poslovilnem pismu (1941). Hribarjevo podobo v slovenski zgodovini bo treba redefinirati tudi glede na njegov literarni opus, v katerem se zrcali zgodovina Slovenije.

- Béседа dá besedo in igro: 150 let Dramatičnega društva v Ljubljani*, avtorice razstave Mojca Šavnik, Manja Gatalo, Urška Perenič, Narodna in univerzitetna knjižnica, 2017.
- Blažič, Milena. »Ivan Hribar in literatura.« *Hribarjev zbornik*, ur. Igor Grdina in dr., Založba ZRC, 2010, str. 145–162.
- . »Rokopisni roman Ivana Hribarja – Gospod Izidor Fučec: srednjeveška povest naših dni.« *Sto let slovenistiki na Univerzitetě Karlově v Praze: pedagogové a vědci ve stínu dějin*, ur. Alenka Jensterle - Doležal in dr., Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2014, str. 328–339.
- Fontaine, Jean de la. *Basni*. Prev. Ivan Hribar, samozaložba, 1917–1931. 3 zvezki.
- Grdina, Igor. »Ivan Hribar, 'jedini resnični radikalec slovenski': poskus gesla v biografskem leksikonu.« *Hribarjev zbornik*, ur. Igor Grdina in dr., Založba ZRC, 2010, str. 9–82.
- . *Ivan Hribar, »jedini resnični radikalec slovenski«*. Založba ZRC, 2010.
- Haderlap, Filip in Ivan Hribar. *Brstje: zbirka različnih pesmij*. Samozaložba, 1872.
- Hribar, Ivan. *Dnevne pripomnje*. Narodna in univerzitetna knjižnica, Zbirka rokopisov, redkih in starih tiskov, Ms 1411, 1917 (2008).
- . *Gospod Izidor Fučec: srednjeveška povest naših dni*. Narodna in univerzitetna knjižnica, Zbirka rokopisov, redkih in starih tiskov, Ms 1411 (2008).
- . *Kralj Matijaž*. Slogi, slogi.si/index.php?path=dramskabesedila&id=1565. Dostop 18. november 2017. Dostop 15. december 2017.
- . *Kralj Matijaž: izvorna libreta v enem dejanju: v 1868 letu*. Dlib, www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:IMG-0MTM7L1M. Dostop 18. november 2017.
- . *Moji spomini*. [s. n.], 1929–1933. 4 zvezki. Dlib, www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-ZFKNNIOL. Dostop 18. november 2017.
- Ivan Hribar: župan za vse čase, dokumentarni feljton*, po scenariju Igorja Grdine in Žive Rogelj, režiser Primož Meško, Radiotelevizija Slovenija, 2013. MMC RTV Slovenija, 4d.rtv slo.si/arhiv/dokumentarni-feljton/128067340.
- Juvan, Marko. *Intertekstualnost*. DZS, 2000.
- Koblar, France. *Slovenska dramatika*. Slovenska matica, 1972–1973. 2 zvezka.
- Kocijančič, Gorazd. *Katalog rokopisov Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani*. Ms 1386–1470, Ms 1471–1831. NUK, 2008, str. 102–111. *Ms 1411, HRIBAR, Ivan, Zapuščina*.
- Kralj, Vladimir. *Dramaturški vademekum*. Mladinska knjiga, 1964.
- Kropej Telban, Monika. *Od ajda do zlatoroga: slovenska bajeslovna bitja*. Mohorjeva, 2008.
- Levstik, Fran. *Kralj Matijaž*. Slogi, slogi.si/upload/pageFiles/File/DKSDB/Kralj%20Matijaz_Levstik.pdf. Dostop 18. november 2017.
- Melik, Vasilij. »Ivan Hribar in njegovi Spomini.« *Moji spomini*, Ivan Hribar, 2. zv., Slovenska matica, 1983–1984.

- Oravec, Robert. »O vsebini suicidalnih zapisov slovenskih samomorilcev in poslovljnih pisem rodoljubov, ustreljenih med drugo svetovno vojno.« *Etnolog. Nova vrsta*, letn. 9, št. 1, 1999, str. 219–230.
- Perenič, Urška. »Čitalništvo v perspektivi družbenogeografskih dejavnikov = The reading societies network and socio-geographic dynamics.« *Prostor v literaturi in literatura v prostoru = Space in literature and literature in space*, posebna izdaja *Slavistične revije*, letn. 60, št. 3, 2012, str. 365–382, 383–400. Slavistična revija, www.srl.si/sql_pdf/SRL_2012_3_09.pdf, www.srl.si/sql_pdf/SRL_2012_3_10.pdf. Dostop 18. november 2017.
- Puškin, Aleksander Sergejevič. *Tri dehteče gredice iz pesniškega vrta Aleksandra Sergejeviča Puškina*. Prev. Ivan Hribar, Založba umetniške propagande, 1938.
- Trzinski, Bogomil. »Govor.« *Učiteljski tovariš*, letn. 7, št. 11 (1. 6. 1867). Dlib, www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-3O1O29ME. Dostop 18. november 2017.
- Vevar, Štefan. »Mejniki v razvoju Dramatičnega društva v Ljubljani (1867–1918).« *Začetki in dosežki slovenskega gledališča moderne dobe: ob 150-letnici ustanovitve Dramatičnega društva v Ljubljani*, ur. Štefan Vevar in Barbara Orel, Slovenski gledališki inštitut, 2017, str. 12–33, 309, 323.
- Žmuc, Irena. *Homo sum ---: Ivan Hribar in njegova Ljubljana*. Katalog ob razstavi Mestnega muzeja Ljubljana, Mestni muzej, 1998.